

Brandtornet i Lundaskog

Som ett led i bekämpningen av skogsbränder uppfördes brandtorn i Sverige, från 1889 till in på 1940-talet, i våra skogstrakter. Allt för att upptäcka och därmed kunna bekämpa skogsbränder på ett så tidigt stadium som möjligt. Innan den eventuella skogsbranden spridit sig över ett allt för stort område, och därmed blivit en svårbekämpad storbrand.

Efter en storbrand i Orsa Finnmark 1888, där 1900 ha skog brann ner, uppfördes Sveriges första brandtorn 1889 på Pikalampinoppi av Orsa Besparingsskog, strax norr om Noppikoski i norra Dalarna. Tornet var bemannat varje sommar från och med 1890 fram till att brandflyget tog över bevakningen i början på 1950-talet.

Under 1930-talet byggdes ca 100 brandtorn av skogsförsäkringsbolagen. Staten beslutade i början av andra världskriget att bekosta ytterligare 225 brandtorn. Syftet då var att upptäcka bränder orsakade av krigshandlingar.

Byggnation av brandtorn bekostades senare av Luftskyddsinspektionen, och förvaltades sedan av skogsbrandskyddskommittén som bildades 1934 efter en s.k. skogsbrandsommar. Enligt en skrivelse från Luftskyddsinspektionen till Länsstyrelsen i Södermanlands län, daterad Stockholm 11 mars 1942, har jägmästare A. Rydbeck och länsskogsbrandchefen O. Bundby företagit en orienteringsresa inom länet, i syfte att fastställa lämplig plats för Södermanlands femte brandtorn. Tornet skulle ingå i den riksplan som då var i ett upprättningskede.

Landsfiskal Andersson föreslår, efter utförd personkontroll av tilltänkta anbudsgivare till länsjägmästaren, att anbud för uppförande av brandtornet kan inhämtas från byggmästare Valter Karlsson, Västana Jönåker eller byggmästare Hartzell, Ålberga. Länsjägmästaren ansåg dock i ett brev till Luftskyddsinspektionen, daterat den 14 augusti 1942, att det var fördelaktigt om Luftskyddsinspektionen satte upp tornet genom egen förman. Enligt ortsbefolkningen uppfördes brandtornet med hjälp av militär personal. Det användes också under andra världskrigets slutskede som observationspunkt av militären.

I en skrivelse från Luftskyddsinspektionen till Skogsvårdsstyrelsen i Södermanlands län, daterad den 25 februari 1943, har kronor 345:17 betalades in på Skogsvårdsstyrelsens postgirokonto, som ersättning för uppförande av brandtorn, m.m. på S:t-Bengtsberget inom Lunda brandrote, ca 500 meter öster om Källmossen.

S:t Bengtsbergets brandtorn

Brandtornet på S:t-Bengtsberget stod färdigt den 31 mars 1943, och ingick således därefter i det riksomfattande brandtornsnätet. Enligt Skogsstyrelsen fanns det i början på 1950-talet 308 brandtorn i riksnätet.

I tornens utrustning ingick bl.a. kartor, pejlingsinstrument med hållare, samt gradskiva för att från två håll kunna fastställa uppkommen brandhärd, och för att snabbt kunna sätta in brandbekämpnings åtgärder. Det fanns också kikare, loggbok, och telefon. Numret till S:t-Bengtsbergets brandtorn var Lundaskog nr 34.

I den tornplan som upprättades för Södermanlands län ingick fem brandtorn, vilka var:

- Hälleforsnäs i Lilla Mellösa socken
- Grässelberget i Ärla socken
- Ulfsätersberget i Gåsinge socken
- Rödklint i Tunabergs socken
- S:t-Bengtsberget i Lunda socken

Brandtornen på Rödklint och på S:t-Bengtsberget skulle samverka med tornen i norra Östergötlands län.

Enligt uppgift från berörda hembygdsföreningar är det bara brandtornet på S:t-Bengtsberget i Lunda socken som

finns kvar. Det senast nedmonterade torn var det på Grässelberget i Ärla socken, som monterades ner 1994.

En ny brandlag kom 1944 där alla kommuner blev skyldiga att ordna brandkårsfrågan. Skogsbrandsläckningen blev då en kommunal angelägenhet. Ett brandtorn kunde då underlätta bevakningen och insatserna vid skogsbrand.

Brandtornen var byggda med s.k. typritning, med till den omgivande terrängen anpassad höjd. Tornen byggdes av järnkonstruktioner, monterade på betongplintar ingjutna i berg. De var utförd som trebenta fackverkstorn av vinkelstång och UNP-stång vilka var ihopfogade med bultförband. På plattformen som var monterade på tornens topp fanns en observationshydda med utrustning för observatör.

S:t-Bengtsbergets brandtorn har i basen en liksidig triangulär sida av ca 5,5 meter, den totala tornhöjden, som utgör fyra sektioner, är 17 meter från mark till plattform, och 81,5 meter över havsnivå. Plattformen som var försedd med en tvåmans vaktkoja, hade en golvyta av ca 2,7x2,7 meter och en total höjd av ca 2,5 meter till takås.

Enligt arbetsbeskrivningen var brandtornets järnkonstruktion uppmärkt, och grundbehandlad, från verkstad med mönja. Efter uppförandet skulle det "behandlas till full täckning med pansarfärg". Träarbeten som plattformar, vaktkojans utsida, fönster, dörrar med karmar, samt golv var impregnerade med olja. Vaktkojans insida var av obehandlad råspånt, taket var täckt med underhållsfri asfaltapp. Fönsterglasen var av kvalitet A och 3 mm tjocka. Beslag till fönster och dörrar var av "enkel och kraftig kvalitet samt av icke rostande material". Den övre stegsektionen, som var monterad på tornets utsida, var försedd med galvaniserat skyddsnät.

Vaktkojan, skyddsnätet, och övriga träkonstruktioner är sedan länge raserade. Ett antal mindre tallar har slagit rot på berget i och kring tornkonstruktionen. Järnkonstruktionen är däremot i god kondition.

Ägar- & personförhållanden under brandtornets aktiva drift:

- Telefonledningen ägdes gemensamt av: Jönåkers och Oppunda Häradsallmänningar.
- Tornets ägare är: Staten.
- Markägare är: Jönåkers Häradsallmänning.
- Brandchef var: Nils Henriksson, tel. nr: Jönåker nr 18.
- Brandfogde var: Skogvaktare Einar "Bladis" Johansson, Lilla Myskdalen, (Skogvaktarbostaden, Lundaskog).
- Observatör för skogsbrandsbevakningen var: Ture Andersson, Enarstorp.

Vid ett inbrott i brandtornet år 1950 stals kikaren, och skadegörelse skedde bl.a. på tornets vaktkoja. Stölden och skadegörelsen anmäldes till polismyndighet. Huruvida de skyldiga blev gripna och lagförda har inte framkommit av tillgängliga uppgifter.

Skogsbrandsbevakningen från brandtorn ersattes med brandflyg på förslag av brandchefen i Gävle på prov under sommaren 1956. Resultatet utföll så bra att verksamheten utvecklades mot att all tornbevakning ersattes med brandflyg. All tornbevakning avvecklades under 1960-talet och då även bevakningen från brandtornet på S:t-Bengtsberget. En epok i svensk skogsbrandbevakning tog därmed slut och ersattes med en ny.

Från och med år 2003 används brandtornet av ornitologerna från Fågelföreningen Tärnan, Nyköping – Oxelösund, för räkning av örnar i det s.k. örnprojektet. Ornitologerna har observerat tre till fyra par havsörnar. Sporadisk förekomst av kungsörn har också observerats från tornet. Även tjäder har observerats i området, tyvärr har den senaste skogsavverkningen vid tornet spolierat en spelplats för tjäder, vilket ornitologerna beklagar djupt.

Finns det någon av Lundabygdens läsare som har mer uppgifter och information om brandtornet och dess historia är jag tacksam för att få ta del av den.

Referenser: Dokument förvarade vid Riksarkivet med kopior förvaras vid Lunda Hbf som:

Luftskyddsinspektionen vol FVIIa:1 och vol FVIIa:6.
Statens bransinspektion vol DIII och JI:7.
Typritning till trebent brandtorn i järn år 1938.
Handlingar rörande brandtorn vid Källmossen, Lunda församling.
Övrig information inhämtad i samtal med:
Skogsstyrelsen i Jönköping och Nyköping.
Ortsbefolkningen.
Berörda hbf.
Ornitolog Jan-Erik Hägeroth.

Kurt o ElsieNyström